

“Een belagchelijk besluit”

Mensbeeld en slavernijdebat in Nederland
1833-1863: publieke opinie in internationale
context

Thijs van Beusekom

17-6-2014

Aantal woorden: 8514

Begeleidster: Dr. A.A.P.O. (Angélique) Janssens

Voorwoord

Het afgelopen half jaar heb ik met veel plezier aan mijn bachelor scriptie gewerkt. Soms zat het wat tegen en vooral in de beginfase heb ik een aantal tegenslagen gekend. Mijn eerste onderwerp, waarbij onderzoek naar Amerikaanse kranten vereist was, kwam niet uit de verf door de slechte toegankelijkheid van deze bronnen. In samenspraak met mijn begeleidster, Dr. A.A.P.O. (Angélique) Janssens, heb ik de focus van mijn onderzoek toen verschoven naar Nederlandse kranten. Archieven hiervan waren toegankelijker en mijn onderzoek kwam in een stroomversnelling. Hoewel dit een drastische verandering leek, heeft mijn voorkeur voor de Verenigde Staten toch nog genoeg ruimte gekregen.

Waar mijn fascinatie voor Amerika vandaan komt, kan ik ook niet precies duiden. De cultuur en levensstijl van Amerikanen spreken voor mij erg tot de verbeelding en mijn beeld van het land zal, door de films en muziek, waarschijnlijk enigszins geromantiseerd zijn. Dat er in de eerste twee jaar van mijn opleiding tot historicus zo weinig aandacht werd besteed aan Amerikaanse geschiedenis, was voor mij dan ook een streep door de rekening. Het derde jaar van mijn studie heeft dit, door de vele keuzevrijheid die studenten genieten, volledig goed kunnen maken, met als ultieme apotheose natuurlijk deze scriptie. Dit was de eerste keer dat wij als studenten een onderzoek volledig van de grond af op hebben moeten bouwen. Dit bleek voor mij een moeilijkere opgave dan verwacht, maar uiteindelijk is het me gelukt en heb ik er erg veel van geleerd.

Inhoudsopgave

<u>Inleiding.....</u>	<u>4-7</u>
<u>Historische Context.....</u>	<u>7-17</u>
De eerste abolitionisten.....	8-10
De jaren veertig: publiek debat en grondwetswijziging.....	10-13
1848-1853: grondwetswijziging en ‘Uncle Tom’s Cabin’.....	13-15
1853-1863: afschaffing en civilisatie.....	15-17
<u>De Emancipation Proclamation.....</u>	<u>17-24</u>
“Unie en Grondwet vallen voor eeuwig in elkander”.....	20-21
“Het werk van een dwaas”.....	21-22
“Bosnegers”.....	22-24
“Negeronderwijs”.....	24
<u>Conclusie.....</u>	<u>24-26</u>
<u>Literatuurlijst.....</u>	<u>27-28</u>

Inleiding

Des Konings naam zij hooggeacht!
Den Koning dank gebragt!
Komt, zingen wij tot prijs van Hem
Met onverzwakte stem!
Hij maakte ons, arme Negers! vrij
Van schande en slavernij!
God! zegen Koning Willem Drie
Voor zooveel gunstbewijs!¹

Op de melodie van het Nederlands volkslied ‘Wien Neêrlands bloed’ werd in juli 1863 in Suriname het ‘Koningslied’ gecomponeerd. Hierin kon de vrijgemaakte slavenbevolking van de kolonie zijn dank uiten voor de aan hen geschonken vrijheid. Ook in Paramaribo werden op de eerste dag van juli 1863 liederen gezongen en werd een dankdienst georganiseerd in de Mama Kerki, de grote Herrnhutterkerk. Op Curaçao waren vergelijkbare festiviteiten waar te nemen en werd er enkele dagen later al de eerste herdenking van de Emancipatie gehouden. Hierbij sprak de gouverneur over “de onsterfelyke Willem III, die ons uit den nietigen staat van ellende, van rampspoed, tot den staat van voorspoed en geluk verhief. [...] Moeten wy niet duizendmaal dank bewyzen en onzen heilwensch aan den geëerbiedigden Koning toewyden, die ons uit den rampzaligen staat der slaverny in het maatschappelyk leven als burger verhief? [...] aan Willem den groote! Aan dien vriend der menschheid, die God in zyne daden evenaart. Heil aan Neerland, aan het Huis van Oranje-Nassau [...]”²

Het moge duidelijk zijn dat de, al dan niet overdreven, dank van de vrijgemaakte slaven groot was toen op 1 juli 1863 de slavernij werd afgeschaft. Lange tijd lag deze afschaffing echter helemaal niet voor de hand. Waar veel Europese mogendheden al langer verwickeld waren in het proces van slavenemancipatie, kabbelde Nederland voort op de al eerder ingeslagen weg. In Groot-Brittannië ontstonden eind 18^e eeuw al de eerste protesten tegen slavernij en Denemarken schafte in 1803 als eerste land de slavernij af. De Britten wisten vele andere Europese landen ervan te overtuigen de mensenhandel stop te zetten, maar het Koninkrijk der Nederlanden ging stoïcijns verder met de uitbuiting van de zwarte bevolking. Pas zestig jaar na Denemarken was het de beurt aan Nederland om een ‘definitief

¹ G. Oostindie, *De parels en de kroon: het koningshuis en de koloniën* (Amsterdam 2006) 32.

² *Ibidem*, 34-35.

einde te maken aan slavenhandel en gedwongen arbeid in de koloniën. De uitspraak van de Duits-joodse dichter Heinrich Heine dat in Nederland “alles vijftig jaar later gebeurt” gaat in dit geval dan ook goed op.

De weg naar afschaffing was er één vol hobbels en valkuilen. Voor- en tegenstanders van abolitionisme hadden tal van argumenten om hun mening te onderbouwen. Het slavernijdebat bleef in Nederland echter relatief klein in vergelijking met bijvoorbeeld Groot-Brittannië. Dit had grotendeels te maken met het feit dat de informatiestroom met betrekking tot de koloniën vaak onvoldoende was en slechts voorbehouden voor een selecte groep van politiek geëngageerde mensen. Tijdschriften als *De Gids* en *De Tijdspiegel* besteedden wel degelijk aandacht aan het onderwerp, maar riepen vooral discussie op tussen schrijvers uit sectoren van de wetenschap, kunst, politiek en de kerk. Ook kranten bleken vaak onvoldoende informatief over koloniale problematiek en politiek.³

De discussies tussen wetenschappers leidden vanaf 1900 tot de eerste wetenschappelijke studies over slavernij. Deze waren tot 1970 echter op één hand te tellen. Vanaf toen verdubbelde het aantal boeken over het onderwerp en werd het aantal artikelen gigantisch, ondanks dat er nog geen echte specialisten van slavernij bestonden in Nederland. Het *Tijdschrift voor Geschiedenis* werd in de jaren zeventig het belangrijkste historisch tijdschrift in Nederland, waar regelmatig slavernijstudies in te vinden waren. In deze beginperiode van verwetenschappelijking van het slavernijthema voerde een racistische blik de boventoon. Zwarte mensen werden vaak negatief afgeschilderd en omschreven als een apart ‘ras’, waar automatisch een blank superioriteitsgevoel bij hoorde. Deze racistische blik is nu, in sterk verminderde mate, ook nog wel eens terug te vinden in publicaties, maar deze slaan nooit eenzelfde toon aan als artikelen en boeken uit de jaren zeventig.⁴

Vanaf de jaren 1990 vond er echter een duidelijke verschuiving plaats, waarbij meer werd gekeken naar slavernij van binnenuit en vanuit het perspectief van de slaven. Ook vergelijkend onderzoek tussen verschillende koloniën deed zijn intrede, waarbij nieuwe bronnen werden gebruikt en met een kritischere blik werd gekeken naar de Nederlandse rol in slavernij. Wat echter nog steeds niet veranderde, was het Nederlandse karakter van het wetenschappelijke debat. Buiten Nederland, of zelfs in de koloniën zelf, was er weinig aandacht voor Nederlandse slavernij. Stephen A. Small, een Britse medewerker van het NiNsee (Nationaal instituut voor Nederlands slavernijverleden en erfenis), doorbrak als één

³ J. Toes, *Wanklanken rond een wingewest: in de nadagen van de Surinaamse slavernij* (Hoorn 1992) 265.

⁴ A. van Stipriaan, *Slavernij-onderzoek en debat in Nederland: Een stand van zaken (voordracht)* (Amsterdam 2011) 1.

van de eerste deze ban met zijn in 2012 verschenen publicatie *Living history: the legacy of slavery in the Netherlands*.⁵

Sinds 2000 is het aantal publicaties alleen maar meer gestegen, waarbij de slavenhandel en het economisch systeem van slavernij minder aandacht krijgen dan voorheen, maar de historiografie erover des te meer. Ook scholen besteedden meer aandacht aan slavernij, waarbij vooral gebruikt werd gemaakt van televisiedocumentaires, aangepast aan de leeftijd van de kinderen. Musea begonnen met het tentoonstellen van voorwerpen uit de koloniën en het Tropenmuseum was in 2000 het eerste museum dat een vaste afdeling over slavernij kreeg. Slavernij werd een officieel onderdeel van de historische canon van Nederland. Het economische perspectief van slavernij speelde een steeds minder belangrijke rol in de geschiedschrijving erover. Deze focuste zich juist op de menselijke kant van slaven. Ook slaven kregen zo een stem in de wetenschappelijke wereld, waarbij de nadruk echter vooral kwam te liggen op de kolonie Suriname.⁶ Onderbelicht is nog steeds de Nederlandse publieke opinie over slavernij in internationaal perspectief. Dit is opvallend omdat vooral de Amerikaanse slavernijkwestie veel aandacht heeft gekregen in de Nederlandse geschiedschrijving. Deze studies richtten zich meestal echter puur en alleen op de situatie zoals deze was in Amerika, zelden werd een vergelijking getrokken met het Nederlandse slavernijdebat.

In dit kleine onderzoek zal uiteengezet worden hoe het negatieve Nederlandse mensbeeld van slaven en in het bijzonder Afrikanen, zichtbaar in het Nederlands slavernijdebat, ook in de jaren na de afschaffing van slavernij in 1863 nog populair was. Hiermee tracht ik een bijdrage te leveren aan de tot nog toe gebrekkige literatuur over de (directe) erfenis van de slavernij.⁷ Door een internationaal perspectief te gebruiken kan de lezer via deze studie tevens inzicht krijgen in het algemene mens- en wereldbeeld dat de Nederlandse publieke opinie aanhing in de tweede helft van de 19^e eeuw. Kranten vormden in deze tijd een belangrijke informatiebron en hoewel deze soms verkeerde of te weinig informatie verschaften, bereikten zij een groot publiek.

In deze studie richt ik mij op de reactie van drie kranten, te weten de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, *De Tijd*, en het *Algemeen Handelsblad*, op de door de Amerikaanse president Abraham Lincoln uitgevaardigde Emancipation Proclamation van 22 september 1862. Op deze dag vaardigde de president een decreet uit waarin hij alle slaven in de

⁵ S.A. Small, *Living the history: the legacy of slavery in the Netherlands* (Den Haag 2012).

⁶ Stipriaan, *Slavernij-onderzoek en debat in Nederland* (2011) 2-5.

⁷ K. Nimako en G. Willemsen, *The Dutch Atlantic* (New York 2011) 4-6.

opstandige zuidelijke staten met ingang van 1 januari 1863 vrij verklaarde. Deze gebeurtenis was niet alleen van groot belang voor het verdere verloop van de Amerikaanse Burgeroorlog (1860-1865) die op dat moment woedde, maar zorgde ook voor een felle discussie tussen voor- en tegenstanders van emancipatie van slaven. Het feit dat de proclamatie van Lincoln slechts twee maanden na de goedkeuring van het wetsvoorstel tot afschaffing van slavernij in Nederland (9 juli 1862) kwam, maakt de proclamatie een mooi uitgangspunt waar vanuit gekeken kan worden naar de continuïteit van de slavernij- en emancipatiediscussie in Nederland.

De keuze is op deze drie kranten gevallen omdat zij een mooie tegenstelling vertegenwoordigen. Het *Algemeen Handelsblad* was één van de twee kranten in Nederland met een eigen correspondent in Amerika. Deze correspondent gaf vaak blijk van een sympathie voor de geconfedereerde zuidelijke Amerikaanse staten, staten die vasthielden aan de principes van slavernij en zij die deze principes aanvielen verloochenden. Het is interessant dat de krant zelf vaak werd omschreven als pro-noordelijk en zich dan ook vaak moest distantiëren van uitspraken van de correspondent. Het Algemeen Handelsblad behoorde tot de liberale stroming, een stroming die in Nederland over het algemeen werd beschouwd als een voorstander van de noordelijke anti-slavernijbeweging. De tweede krant, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC)*, behoorde ook tot de liberale stroming, maar nam vaak een neutrale houding ten aanzien van de Amerikaanse burgeroorlog aan. In scherp contrast met de eerste twee kranten staat *De Tijd*, een katholieke krant met een duidelijke voorkeur voor de zuidelijke Amerikaanse staten en ideeën. Deze krant valt binnen de conservatieve stroming en was vaak feller in zijn berichtgeving over de oorlog. Het katholieke belang kreeg vaak voorrang en veelal werd ontkend dat de Amerikaanse burgeroorlog om slavernij ging.⁸ Om te begrijpen hoe het Nederlandse mensbeeld van zwarte slaven is ontstaan, is allereerst een bredere kennis van het Nederlandse slavernijdebat nodig.

Historische Context

Als er al gesproken mag worden van enige affectie voor de koloniën bij de Nederlandse bevolking rond 1800, kwam deze vooral voort uit het feit dat familieleden of vrienden in deze overzeese gebieden verbleven. Meestal hadden Nederlanders in de 18^e eeuw weinig op met de koloniale territoria.⁹ Samenlevingen in de koloniën waren heel anders van

⁸ J.C.H. Blom, 'Slavernij en Yankee: Nederlandse openbare meningsuitingen over de Amerikaanse Burgeroorlog', *Tijdschrift voor geschiedenis* 2 (1972) 216-222.

⁹ De Nederlandse Antillen, Aruba, Suriname en Nederlands-Indië.

aard dan in het moederland en fantasieverhalen verdrongen vaak realiteit in de beeldvorming van bijvoorbeeld Suriname. Veel Nederlandse koloniën bevonden zich in de tropen en men dacht dat dit hete klimaat een negatief effect had op lichaam en geest. Het gebrek aan ‘beschaving’ in deze niet-westerse gebieden moest wel leiden tot losbandigheid en chaos volgens de gedachtegang van veel westerlingen. Ondanks deze negatieve beeldvorming beseften men dat de Republiek niet zonder haar koloniën kon en veel van haar prestige en grootsheid afhing van deze gebieden.¹⁰

Wat voor veel mensen echter steeds duidelijker werd, was dat het Nederlandse rijk steeds zwakker werd. Economisch gezien ging het met het land niet goed en de geldstroom vanuit koloniën verminderde drastisch. Ook de handelscompagnieën vertoonden rotte plekken, waarbij vooral de WIC het in tijdschriften en dagbladen moest ontgelden. Nooit werd de intentie uitgesproken om overzeese gebieden af te stoten, maar dit veranderde na de vierde Engelse oorlog (1780-1784), toen Engeland enkele Nederlandse koloniën innam. De gekrenkte trots en economische crises leidden tot een roep om politieke hervormingen. Uiteindelijk viel in 1791 de WIC en acht jaar later moest ook de VOC zijn werkzaamheden stop zetten. De Nederlandse Republiek verloor een deel van haar overzeese bezittingen en in 1813 werd Willem I ingehuldigd als koning. Onder de koning kreeg het Nederlandse koloniale rijk een nieuwe structuur, waarbij de koloniën koninklijk eigendom werden. Koloniale bestuurders waren de koning directe verantwoording schuldig en de grondwet zorgde ervoor dat Willem I veel vrijheid had wanneer het aankwam op koloniale politiek. Voor het eerst ontstond er in Nederland een kritische beweging die zich afzette van de buitenlandse politiek zoals deze gevoerd werd door haar regering.¹¹

De eerste abolitionisten

In de tweede helft van de 18^e eeuw komen voor het eerst abolitionistische bewegingen op in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. Liberalen, andersdenkenden en strenggelovigen als de Quakers¹² initieerden deze stroming en legden de focus volledig op de Atlantische slavenhandel en de Afrikaanse slaven. Deze abolitionisten benadrukten dat ook Afrikanen een deel van de mensheid uitmaakten en daarom niet als dieren of eigendom beschouwd konden worden. Het natuurlijke recht om als medemens behandeld te worden was

¹⁰ A. Sens, *‘Mensap, heiden, slaaf’: Nederlandse visies op de wereld rond 1800* (Meppel 2001) 38-40.

¹¹ Ibidem, 40-41.

¹² De Quakers, ook wel Religieus Genootschap der Vrienden, is een christelijke, ondogmatische groep die zich baseren op uitspraken van Jezus. Zij geloven dat er iets van God in ieder mens is, wat door ieder mens ervaren kan worden. In de Verenigde Staten speelden zij een belangrijke rol bij de afschaffing van slavernij.

hen ten onrechte afgenomen.¹³ Dit antislavernij-sentiment maakte deel uit van de ‘humanitarian reform movements’ die eind 18^e eeuw in meerdere landen tegelijkertijd hun intrede deden. De groeiende gevoeligheid voor maatschappelijke misstanden, vooral met betrekking tot het menselijk lijden, en een groter religieus enthousiasme zorgde voor meer affectie met het lot van de slaven en leidde tot een roep om verandering.¹⁴ Deze roep om verandering werd onthaald met veel kritiek. Voorstanders van de slavenhandel en slavernij moesten erkennen dat deze Afrikaanse slaven net als ieder ander wel degelijk deel uitmaakten van de mensheid, maar dat deze ‘andersgekleurden’ zeker niet hetzelfde gedrag vertoonden of uiterlijke kenmerken deelden met henzelf of andere Europeanen.¹⁵

Terwijl er in andere Europese landen voor het eerst discussie gevoerd werd over de instituties van slavernij, bleef het in het Nederlands koninkrijk relatief rustig. Studies hebben wel degelijk aangetoond dat ook in Nederland al vanaf de eerste aanraking met slavernij publicaties te vinden zijn die zich fel kantten tegen de slavernij, maar de auteurs hiervan waren vaak nietszeggend en droegen meestal weinig autoriteit in eigen land of in de koloniën.¹⁶ Er werd in Nederland dan ook, in tegenstelling tot in bijvoorbeeld Groot-Brittannië, geen abolitionistische organisatie opgericht. Slavernij werd beschouwd als essentieel voor de ontwikkeling van West-Indië en slaven voldeden in veel opzichten nog niet aan het mensbeeld dat Nederland voorhield. Afrikanen werden afgeschilderd als een volk dat van nature grof en wellustig was en de overdracht naar West-Indië werd door veel Nederlanders dan ook beschouwd als een positieve verandering in de levens van deze mensen. Zij konden hier namelijk in aanraking komen met de superieure geciviliseerde Europese cultuur en misschien iets opsteken waardoor zij een beter mens konden worden. ‘Onderwijs’ werd een sleutelwoord voor de rechtvaardiging van slavernij en omdat de slavenhandel gepresenteerd werd als een ‘beschavingsmissie’ bestond er een vrij algemene acceptatie van dit instituut in ons land.¹⁷ Toch kwam er op een gegeven moment wel een abolitionistenbeweging op.

Hoewel de abolitionistenbeweging in Nederland maar moeilijk van de grond kwam en vaak stuitte op spot en weerstand bij tijdgenoten, werd het in de jaren twintig en dertig van de 19^e eeuw een stroming van serieuze proporties. De Britse afschaffing van slavernij in 1833

¹³ Sens, *‘Mensaap, heiden, slaaf’* (2001) 205-207.

¹⁴ M. Janse, *De Afschaffers: publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007) 27-28.

¹⁵ Sens, *‘Mensaap, heiden, slaaf’* (2001) 205-207.

¹⁶ G. Oostindie en B. Paasman, ‘Dutch Attitudes towards Colonial Empires, Indigenous Cultures, and Slaves’, *Eighteenth-Century Studies* 3 (1998) 353.

¹⁷ *Ibidem*, 352-354.; Sens, *‘Mensaap, heiden, slaaf’* (2001) 206.

dwong andere landen ertoe duidelijk te maken wat hun positie was in deze kwestie. Britten probeerden Nederlanders over te halen door middel van propaganda en persoonlijk contact en in navolging van dit buitenlandse, hoofdzakelijk Britse voorbeeld werden op lokaal niveau verenigingen voor de afschaffing van de slavernij opgericht. De fanatiekste aanhang van het abolitionisme in Nederland bestond meestal uit mannen die persoonlijk contact hadden met deze Britse zendelingen. In verschillende steden kwamen mannelijke, overwegend liberale abolitionisten bijeen in besloten lokale kringen en vooral in Rotterdam, een stad met veel Britse inwoners, vond het abolitionisme vruchtbare bodem.¹⁸

Dat de slavernij een politiek gevoelige kwestie bleef, kwam vooral doordat koloniale politiek toentertijd voorbehouden was aan de koning en er van volksvertegenwoordiging nog geen sprake was. De angst bij de regering voor ongeregelde heden en revolutie in de koloniën was groot en publieke pressie tot afschaffing van de slavernij werd meestal snel afgewimpeld. Daarnaast bleef het door de regionale verschillen in eerste instantie moeilijk om een nationale antislavernijbeweging op touw te zetten. Ondanks deze moeilijkheden ontstond er in de jaren veertig steeds meer het besef dat slavernij in de praktijk vaak tot zoveel wreedheid en misstanden leidde, dat deze niet te tolereren was. Het bleef nog steeds moeilijk om slavernij principieel af te wijzen, maar evangelisatie boekte meer succes bij vrije arbeiders dan bij slaven en emancipatie van slaven bleek in Engelse koloniën vaak te leiden tot rust en orde op de plantages.¹⁹ Argumenten voor de afschaffing van slavernij werden steeds sterker en de politieke importantie van de abolitionistenbeweging groeide met de dag.

De jaren veertig: publiek debat en grondwetswijziging

In de jaren veertig van de 19^e eeuw werd het concept van de publieke opinie steeds belangrijker en werd de dominante voorstelling van politiek bedrijven ingebed in de zogenaamde ideologie van de publieke sfeer. Het liberalisme, op dat moment het belangrijkste –isme in Nederland, presenteerde dit concept als beste plaatsvervanger voor de politiek van geheimhouding en willekeur van het ancien regime. De ideologie van de publieke sfeer zorgde ervoor dat de burgers bij de publieke zaak betrokken werden, maar hun opinie niet als politiek werd beschouwd. Zo konden de liberalen de indruk wekken dat iedereen mee mocht praten, terwijl zij hun terughoudende opvatting van politiek konden handhaven. De toon van het debat werd hierdoor nooit heftig, emotioneel of beschuldigend, maar bleef altijd ‘beschaafd’, precies zoals de regering het wilde. Hierbij aansluitend bestond er een ontzettend

¹⁸ Janse, *De Afschaffers* (2007) 52-57.

¹⁹ *Ibidem*, 51-52.

groot vertrouwen in de wetgevende macht, waarbij de wet werd gepresenteerd als een onpartijdige en onpersoonlijke macht.²⁰

De publieke opinie, hoewel dus niet beschouwd als ‘politiek’, oefende druk uit op de regering door middel van publicaties in kranten en tijdschriften, pamfletten, brochures en petitie's. Nog belangrijker, voor het eerst werden er zogenaamde ‘single-issue’ organisaties²¹ opgericht, die bijeenkomsten organiseerden en pleitten voor de emancipatie van slaven. Deze organisaties gingen voorzichtig te werk om ‘de politiek’ niet tegen het zere been te stoten, maar stuitte toch vaak op veel weerstand. Hierdoor werden zij gedwongen een niet-intimiderende, respectabele stijl te ontwikkelen om zo het gevaar voor onrust en opstand in te dammen.²² Tegen deze achtergrond ontwikkelde het slavernijdebat zich in Nederland vanaf 1840.

De liberale ideeën kwamen voort uit het verlichtingsideaal van vrijheid als natuurlijk grondrecht van ieder mens. Slavernij ging in tegen het verlichte mensbeeld, dat nog steeds sterk samenhang met religieuze ideeën. “Den eenen mensch aan de willekeur van den anderen over te leveren, hem als een lastdier te behandelen, als een eigendom te verkoopen”, was strijdig met de “zedelijke en godsdienstige beginselen” van alle religieuze stromingen in Nederland.²³ De slavernijkwestie ging dus niet zozeer over schending van mensenrechten, zoals wel het geval was in de Franse Revolutie, maar veeleer over de morele afkeuring ervan. Vaak werd dit verbonden aan het economische voordeel dat vrije arbeid had ten opzichte van gedwongen arbeid en de politieke noodzaak van afschaffing van slavernij.²⁴

Tegenstanders van deze ideeën gebruikten vaak het argument dat slavernij financieel gezien te belangrijk was voor de Nederlandse staat. De productie van koloniale goederen werd vanaf 1830 geregeld door middel van het cultuurstelsel, ingevoerd op Java door gouverneur-generaal J. van den Bosch. Dit hield in dat de organisatie van de exportproducten door de overheid zelf geregeld werd. Voor Nederland was dit stelsel een groot succes. De export schoot omhoog en soms was dit stelsel zelfs verantwoordelijk voor dertig procent van de totale overheidsinkomsten. Pas in de jaren zestig ontstonden er voor het eerst bezwaren tegen dit stelsel omdat het “in strijd met het beginsel van particulier initiatief of onrechtvaardig tegenover de inlandse bevolking” was en omdat “de uitvoering ervan gepaard

²⁰ Janse, *De Afschaffers* (2007) 20.

²¹ Een vereniging die één specifieke misstand wil afschaffen en daartoe zowel de publieke opinie beïnvloedt als wetswijziging nastreeft.

²² Janse, *De Afschaffers* (2007) 10-12, 15-21.

²³ *Ibidem*, 52.

²⁴ *Ibidem*, 52-54.

ging met mishandelingen.”²⁵

Regionale verdeeldheid zorgde er lange tijd voor dat het abolitionisme in Nederland inefficiënt bleef. Het Rotterdamse comité, een van de grootste antislavernijbewegingen van die tijd met veel connecties met Groot-Brittannië, nam in 1841 voor het eerst initiatief om de krachten te bundelen. Deze groep wilde meer informatie over de toestand van de slaven in de West-Indische koloniën om zo meer draagvlak te creëren voor de wettelijke afschaffing van slavernij. Het Réveil (1815-1865), een internationale opleving van het christelijk denken en handelen, maakte zich zorgen over de voortrekkersrol die de liberalen in de slavenkwestie vervulden. Hun abolitionistenbeweging op niet-christelijke grondslag noopte de Réveilmannen ertoe een eigen vereniging op te richten. Door deze onderlinge competitie kreeg de antislavernijbeweging een sterke impuls en werden meer en meer mensen betrokken bij de kwestie.²⁶

De tweede nationale abolitionistische vergadering (27 november 1841)²⁷ maakte duidelijk dat beide antislavernijverenigingen andere uitgangspunten hanteerden. De liberalen zagen “het opwekken van den publieken geest in Nederland” als hoofddoel, om zo draagvlak te creëren bij de burgers voor de uiteindelijke afschaffing van slavernij, die onvermijdelijk was. Het Réveil besteedde veel meer aandacht aan hun eigen politieke identiteit en dichtte een grotere rol aan religie toe. Een algemene vereniging tegen slavernij kwam er dan ook niet. Uiteindelijk besloot Willem Groen van Prinsterer (1801-1876), antirevolutionair, politicus en historicus, om een eigen vereniging op te richten, waar het Réveil zich later bij aan zou sluiten: de Nederlandsche Maatschappij van de Afschaffing der Slavernij (NMBAS). De slavenkwestie in Nederland werd meer en meer een competitie en domineerde het politieke en maatschappelijke debat waarbij het voor mannen haast onmogelijk werd om geen kant te kiezen. Ook vrouwen gingen zich bemoeien met het vraagstuk, waarbij geloof, geweten en gevoel voor de eigen seksegenoten hoog in het vaandel stonden.²⁸

De koning was bang dat door de burgerinitiatieven chaos zou ontstaan in de koloniën. Het publieke debat over afschaffing van de slavernij moest tot een halt geroepen worden om een slavenopstand te voorkomen. Minister van koloniën Baud had de koning er van overtuigd dat de afschaffing van de slavernij iets voor de lange termijn was en de regering remde de drie antislavernijbewegingen dan ook zo veel mogelijk af, waardoor zij nooit echt actief konden

²⁵ J.C.H. Blom en E. Lamberts (ed.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amersfoort 2012) 317.

²⁶ Janse, *De Afschaffers* (2007) 58-60.

²⁷ De eerste nationale abolitionistische vergadering werd gehouden op 29 oktober 1841, maar bracht nog niet veel teweeg.

²⁸ *Ibidem*, 60-66.

worden. In 1843 leek het Nederlands abolitionisme op zijn einde te lopen door de inspanningen van de regering.²⁹ De antislavernijbewegingen konden niet opboksen tegen de regering en het argument dat slavenemancipatie de Nederlandse economie ernstig zou schaden herwon zijn kracht door de grote financiële tegenslagen die Groot-Brittannië ondervond van de emancipatie.³⁰

1848-1853: grondwetswijziging en 'Uncle Tom's Cabin'

Het jaar 1848 is een keerpunt, niet alleen met betrekking tot de slavernijkwestie, maar voor de gehele Nederlandse geschiedenis. In dit jaar stelde koning Willem II de liberale voorman Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872) aan om de voorbereidingen te treffen voor een grondwetsherziening. De nieuwe grondwet vormde de basis voor de parlementaire democratie zoals wij deze nu kennen. De koning moest hierbij een groot deel van zijn macht afstaan aan de ministers, die vanaf dat moment het beleid zouden uitzetten. De Tweede Kamer kreeg hierdoor veel meer macht en zou voortaan gekozen worden door een kleine groep kiezers. De afschaffing van de slavernij was erg dichtbij. In verschillende koloniën, zoals bijvoorbeeld Curaçao, braken opstanden uit en deed men pogingen tot zelfemancipatie. Deze gingen vaak gepaard met veel bloedvergieten. De zogenaamde 'lotverbeteringspolitiek' van minister Baud en de conservatieve minister van marine J.C. Rijk herwon zijn relevantie. Het werd noodzaak de slaven per direct een betere behandeling te geven, om de opstanden in de kiem te smoren. Minister Rijk diende een wetsvoorstel in, waarbij slavenhouders gecompenseerd zouden worden door de staat voor hun verlies. Dit voorstel liep echter stuk en in plaats van een emancipatiewet werd een 'slavenreglement' ingevoerd, waarbij de omstandigheden van de slaven weliswaar enigszins verbeterde, maar hun status hetzelfde bleef. Hieruit bleek dat de regering wel verbetering wilde in de leefomstandigheden van de slaven, maar voor fundamentele verandering niets voelde. Het zou jaren duren voordat de slavenskwestie weer op de politieke agenda kwam te staan.³¹

In de jaren 1848-1853 bleef het opmerkelijk rustig met betrekking tot de slavernijkwestie. Abolitionisten lieten zich nauwelijks meer horen in het publieke debat. De Surinaams-Nederlandse historicus Siwipersad wijst hiervoor verschillende oorzaken aan. Allereerst was er in Nederland nooit een principiële strijd tussen voor- en tegenstanders van slavernij, zoals deze er wel was in Groot-Brittannië. Het ging niet zozeer over de vraag of

²⁹ G. Oostindie, *De Parels en de Kroon* (2006) 29-40.

³⁰ P.C. Emmer, 'The ideology of Free Labor and Dutch Colonial Policy, 1830-1870', in: G. Oostindie (ed.), *Fifty Years Later: Antislavery, Capitalism and Modernity in the Dutch Orbit* (Leiden 1995) 208-210.

³¹ Janse, *De Afschaffers* (2007) 88-91, 119-124.

slavernij afgeschaft moest worden, maar veel meer over de uitvoering hiervan. Daarnaast had de beweging in deze periode geen echte leider. Een publieke manifestatie zou hierdoor, zo redeneerden veel abolitionisten, uit kunnen lopen op een deceptie en juist een averechts effect kunnen hebben op de status van de vereniging. Als laatste wijst Siwpersad op een gevoel van verlamming bij een groot deel van de Nederlandse abolitionisten. De financiële gevolgen van de afschaffing van slavernij zouden dramatisch zijn en het land naar alle waarschijnlijkheid in een economische crisis doen verkeren.³²

Voor 1853 hielden de Kamerleden, hoewel zij dit met de nieuwe grondwet wel konden, zich nauwelijks bezig met de slavernijkwestie. Dit beeld veranderde na 1853, toen Marten Douwes Teenstra, auteur van ‘De negerslaven in Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking’ (1842), een nieuwe zwengel gaf aan het slavernijdebat door de onmenselijkheid van de slavernij te benadrukken. Nadat Teenstra een aantal gedicteerde brieven aan de regering gestuurd had, nam de buitenparlementaire druk op de regering weer toe.³³ In tijdschriften werden de wreedheden van slavenhouders uiteen gezet en werd de verbreiding van het christendom en het bevorderen van beschaving onder slaven gepropageerd. Het politieke klimaat van de jaren vijftig van de negentiende eeuw was dusdanig veranderd dat buitenparlementaire pressie een machtig wapen was geworden. Verschillende politieke stromingen konden door middel van de publieke opinie samenwerken tegen de regering. De antislavernijstrijd kreeg hierdoor een feller en politieke karakter.³⁴

In 1853 werd tevens de staatscommissie-Baud ingesteld, die belast werd met het voorbereiden van een emancipatievoorstel. Onder toezicht van de staat moest deze commissie een oplossing verzinnen voor de slavenpopulatie in de koloniën. Baud concludeerde dat Nederland alleen haar koloniën kon behouden wanneer zij overging op emancipatie van de slaven. Het voornaamste doel van de regering was dus het behouden van de koloniën, over de wijze van emancipatie werd nog veel gediscussieerd. Sommigen vonden dat het direct moest gebeuren, anderen zeiden juist dat het uitgesmeerd moest worden over een langere periode.³⁵

Het abolitionisme in Nederland kreeg in dit jaar tevens een stevige impuls door de publicatie van de roman *Uncle Tom's Cabin (De Negerhut van Oom Tom)* van Harriet Beecher Stowe. In Nederland werd het boek meteen een bestseller. Het publiek kon lezen over de gruwelen die plaatsvonden op de plantages en voor het eerst werd een vorm van

³² J.P. Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen 1979) 167-188.

³³ Toes, *Wanklanken rond een wingewest* (1992) 80.

³⁴ Janse, *De Afschaffers* (2007) 94-97.

³⁵ Nimako en Willemsen, *The Dutch Atlantic* (2011) 90-97.

identificatie met de slaven en slavinnen voor Nederlanders mogelijk. Verhalen over het lijden van slaven gingen een steeds grotere rol spelen in het debat. Antirevolutionair J.W. Gefken (1807-1887) besloot de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing der Slavernij (NMBAS) nieuw leven in te blazen. Door de populariteit van de roman werd de doelgroep van de vereniging veel groter. Het idee van een combinatie van moraliteit en economische groei sprak dan ook in brede kring aan. Niet alleen vanuit de antirevolutionaire hoek ontstond protest, ook conservatieven en protestanten hielden massale protesten. Daarnaast gingen ook vrouwen en jongeren zich met de kwestie bemoeien, waarbij vooral veel nadruk lag op emotie en gevoel. Emotie en gevoel gingen überhaupt een grotere rol spelen in het publieke debat, waarbij mannen als Marten Douwes Teenstra de boventoon voerde. Hoewel deze mensen nu vaak geprezen worden voor hun hartstocht, werd dit toentertijd juist ontvangen met kritiek. Emoties dienden geen rol te spelen in de concrete uitwerking en uitvoering van de plannen tot afschaffing.³⁶

1853-1863: afschaffing en civilisatie

Persoonlijke identificatie met het lot van de slaven kwam dus vooral tot stand via horen, lezen en zien van het lijden van slaven. Vaak ontlokte dit een emotionele reactie en verbond het zo Nederlanders met het lijden van anderen. Ingrijpen werd door veel mensen ervaren als een morele verplichting en protesten waren dan ook onvermijdelijk.³⁷ Er ontstond veel kritiek op de lijfstraffen die werden uitgedeeld in de koloniën, waartoe in 1856 nieuwe slavenreglementen werden opgesteld. Slavenhouders werden verplicht leraren, geestelijken en zendelingen toe te laten op de plantages en voor kinderen onder de veertien jaar moest het mogelijk worden godsdienstig of ander onderwijs te ontvangen. Hierdoor zou de behandeling van slaven aanzienlijk verbeteren, zouden de straffen verminderen en meesters harder gestraft worden wanneer zij deze regels niet naleefden. Met de invoering van dit nieuwe reglement hoopte de Nederlandse regering het gevaar van een slavenopstand in te dammen.³⁸

Het idee van slavenonderwijs werd vaak gekoppeld aan het argument dat zij nog niet of minder geciviliseerd waren. Afrikanen werden over het algemeen nog niet als volwaardige mensen beschouwd en zouden nog niet klaar zijn voor vrijheid. Zij werden meermaals omschreven als “doorgaand traag, lusteloos, twistziek en, sedert de Europeesche zeden en gewoonten toegenomen zijn, ook tot dronkenschap geneigd”. Het Rechtsgeleerd tijdschrift

³⁶ Toes, *Wanklanken rond een wingewest* (1992) 1-3.; Janse, *De Afschaffers* (2007) 53-53, 88-94, 114-119.

³⁷ Janse, *De Afschaffers* (2007) 100-102.

³⁸ Toes, *Wanklanken rond een wingewest* (1992) 12-17, 51-56.

Themis ging een stapje verder en vroeg zich af of het voor de staat en de slaven zelf voordelig zou zijn vrij te zijn, omdat “de neger, die dan fysiek een mensch mag zijn, geestelijk echter slechts met eenige welwillendheid voor een verstandig wezen kan worden gehouden.”³⁹ Er bestond veel angst dat bij directe bevrijding de slaven hun vrijheid verkeerd zouden gebruiken en in zonden zouden vervallen. Emancipatie van slaven was onvermijdelijk geworden door de druk van de publieke opinie en internationale gebeurtenissen, maar voordat Nederland aan emanciperen kon denken, moest eerst de slavernij afgeschaft worden.⁴⁰

Slavenhouders hielden al langer rekening met de val van het slavernij-instituut en probeerden de financiële consequenties zo veel mogelijk binnen de perken te houden. Al in 1858 leek het een uitgemaakte zaak dat slavernij afgeschaft zou worden. De publieke aandacht voor de kwestie verslaptte en veel leden van de NMBAS zegden hun lidmaatschap op. Pas op 9 juli 1862 nam de Kamer na veel onderhandelen het wetsvoorstel tot afschaffing van slavernij aan. Per 1 juli 1863 zou de slavernij in Suriname officieel afgeschaft zijn. De NMBAS werd opgeheven en er kon toegewerkt worden naar de emancipatie.⁴¹

De staat wilde dit proces volledig in de hand houden en eventuele dreiging vanuit de slavengemeenschap moest ingeperkt worden tot een minimum. Om zo veel mogelijk controle te houden werd de slaven aangeboden te blijven werken, maar dit keer met een vergoeding en vast contract. De Nederlandse regering hield hierbij in het achterhoofd dat de zwarte bevolking nog niet klaar was voor complete vrijheid en dat deze voorbereid moest worden alvorens op eigen benen te kunnen staan. Slaven moesten kennis kunnen maken met het (westerse) familiebeginsel en in staat zijn zorg te dragen voor gehandicapten, ouderen en kinderen. Daarnaast moesten zij eigen zijn met de christelijke beginselen en eenzelfde moraal aanhangen als de Nederlandse bevolking. Een tienjarige periode van staatstoezicht was hierbij van groot belang, omdat zo de “stomme en luie” slavenbevolking beschermd kon worden tegen zichzelf. Als argument werd vaak verwezen naar andere koloniën waar het door directe vrijheid mis was gegaan. Onvoorwaardelijke vrijheid was voor het overgrote deel van de slaven dan ook een illusie.⁴²

De Nederlandse regering stelde dat het zowel in het belang van de slavenbevolking als van het algemeen goed was dat de staat controle uitoefende op de vrijheid van slaven. Een periode van tien jaar zou nodig zijn om het gedrag van slaven dusdanig aan te passen dat zij in een westerse samenleving zouden kunnen gedijen. Sommige parlementsleden pleitten voor

³⁹ Toes, *Wanklanken rond een wingewest* (1992) 18.

⁴⁰ Nimako en Willemsen, *The Dutch Atlantic* (2011) 90-97.

⁴¹ Janse, *De Afschaffers* (2007) 119-124.

⁴² Nimako en Willemsen, *The Dutch Atlantic* (2011) 97-102.

staatscontrole als bescherming van de slaven, die, wanneer met zijn allen tegelijk bevrijd, zonder huis en werk radeloos zouden zijn.⁴³ Staatsgeleide culturele campagnes waren vooral gericht op religie, civilisatie en het publieke belang. De slavenhouders kregen een vergoeding en de transitieperiode moest zoveel mogelijk bekostigd worden door het werk dat de slaven verrichtten. In de praktijk veranderde er dus weinig na de afschaffing van de slavernij in 1863. De autoriteit van de slavenmeesters werd vervangen door de autoriteit van de staat en de zwarte bevolking moest werken voor haar eigen emancipatie.⁴⁴

In tegenstelling tot Groot-Brittannië bestond er in Nederland geen massabeweging tegen slavernij. Slechts een select gezelschap van politiek geëngageerde mensen mengde zich in het publieke debat. De absentie van dit publieke antislavernijdebat karakteriseert een groot gedeelte van Nederland in de 19^e eeuw.⁴⁵ Nooit werden er protestmarsen of –bijeenkomsten *en plein public* tegen slavernij gehouden en er bestond geen uitgebreide beeld- en liedcultuur. De relatieve onzichtbaarheid van het Nederlands abolitionisme onderscheidde het land van andere Europese landen, maar is te verklaren door de continue angst voor revolutie die heerste onder de Nederlandse burgers en de regering.⁴⁶ De verdeeldheid onder de abolitionisten zelf zorgde tevens voor een bemoeilijking van het besluitproces, waardoor dit meer tijd in beslag nam. Ook na de afschaffing van slavernij probeerde Nederland deze revolutie zo veel mogelijk te beperken. Staatscontrole moest ervoor zorgen dat de slaven een geordend en ‘westers’ leven konden leiden, wat gezien kan worden als slavernij in een ander jasje. De slavernijkwestie was met de afschaffing dan ook zeker niet afgelopen.

De Emancipation Proclamation

Dat er ook na de wettelijke afschaffing van slavernij in 1863 nog steeds veel discussie bestond over emancipatie en slavernij lijkt niet meer dan logisch. Het feit dat veel van het negatieve mensbeeld dat bestond over de zwarte mensen in stand werd gehouden, is echter opvallend te noemen. Wanneer gekeken wordt naar het slavernijdebat dat gevoerd werd in Nederland, moet geconcludeerd worden dat het veelal ging over de inhumane behandeling van slaven en het feit dat zij ook tot de mensheid behoorden werd meermaals benadrukt. In dit hoofdstuk zal aan de hand van de reactie van drie Nederlandse kranten op de *Emancipation Proclamation*, onderzocht worden hoe dit mensbeeld in Nederland in stand werd gehouden en

⁴³ Nimako en Willemsen, *The Dutch Atlantic* (2011), 112-122.

⁴⁴ Janse, *De Afschaffers* (2007) 90-97.

⁴⁵ Nimako en Willemsen, *The Dutch Atlantic* (2011) 87-90.

⁴⁶ Janse, *De Afschaffers* (2007) 30-33.

wat dit ons zegt over de Nederlandse afschaffing van slavernij.

De *Emancipation Proclamation* kwam voort uit de ontstane situatie van de Amerikaanse Burgeroorlog (1860-1865) en de door president Abraham Lincoln gevoerde politiek. De Verenigde Staten werden vanaf hun ontstaan in 1783 bipolair verdeeld door de slavernijkwestie. In het noorden van het land werden familieboerderijen opgericht en uitgebreid en begon industrialisatie volgens een Engels model. Slavernij was hier niet aan de orde, in tegenstelling tot het zuiden. Hier ontwikkelde zich geen industrieën en steden en veel Europese migranten vermeden dit gedeelte van het land liever. Een kleine groep grootgrondbezitters domineerde het gebied en hadden alle plantages in hun bezit. De katoenbouw leverde enorme winsten op en slavernij vormde een belangrijk onderdeel van het economische stelsel.⁴⁷

In 1860 werd Abraham Lincoln gekozen als president. Directe afschaffing van slavernij was voor hem nog niet mogelijk, omdat de eed die hij aflegde “forbade me [Lincoln] to practically indulge my primary abstract judgment on the moral question of slavery.”⁴⁸ Veel van Lincolns’ aanhangers pleitten echter voor bevrijding van alle slaven. Zes weken na zijn aanstelling als president deed zich alsnog de mogelijkheid voor om op een wettelijke manier slaven vrij te verklaren, toen elf zuidelijke staten zich afscheidden van de Unie van Staten en een onafhankelijke slavenrepubliek oprichtten: de Confederatie. De Amerikaanse Burgeroorlog begon en volgens het internationale recht hadden militaire aanvoerders, waaronder Lincoln, het recht om ten tijde van oorlog de normale burgerrechten te negeren daar waar nodig. Op 22 september 1862 vaardigde hij de *Emancipation Proclamation* uit, waarin hij alle slaven in opstandige gebieden vrij verklaarde, wanneer deze staten zich niet voor 1 januari 1863 overgegeven hadden. Het bevrijden van de zuidelijke slaven was volgens de president een “fit and necessary war measure for suppressing the rebellion.” Delaware, Maryland, Kentucky en Missouri, vier slavenstaten die zich niet bij de Confederatie hadden aangesloten, mochten hun slaven behouden.⁴⁹

Na deze proclamatie sloten zo’n 200.000 voormalig slaven uit de zuidelijke staten zich aan bij het leger van de Noordelijke Unie, waarmee zij een belangrijke bijdrage leverden aan de overwinning van de noordelijke staten in de Amerikaanse Burgeroorlog. Tijdens de oorlog kreeg het idee van volledige afschaffing van de slavernij vorm en steeds meer mensen in het

⁴⁷ J.P. McKay, Bennett D. Hill e.a., *A History of Western Society* (Boston 2011) 758-759.

⁴⁸ A.C. Guelzo, ‘The Great Event of the Nineteenth Century: Lincoln Issues the Emancipation Proclamation’, *Pennsylvania Legacies* 2 (2004) 21-22.

⁴⁹ J.A. Dueholm, ‘A Bill of Lading Delivers the Goods: The Constitutionality and Effect of the Emancipation Proclamation’, *Journal of the Abraham Lincoln Association* 1 (2010) 23-25.

noorden steunden deze gedachte. Uiteindelijk werd in 1865 het wereldberoemde dertiende amendement uitgevaardigd waarin stond dat slavernij of onvrijwillige dienstverlening niet toegestaan zou worden op grondgebied toebehorend aan de Verenigde Staten.⁵⁰ Het debat over de legaliteit van de *Emancipation Proclamation* kwam na de invoering van dit amendement tot een halt en zou pas vele jaren later weer nieuw leven ingeblazen worden.⁵¹

Ook in Nederland kwam de *Emancipation Proclamation* aan bod in verschillende tijdschriften en kranten. De reacties liepen vaak sterk uiteen en geven een goed beeld van de toentertijd nog steeds heersende verdeeldheid over de emancipatiekwestie bij het Nederlandse publiek. De openbare meningsuiting over de Amerikaanse Burgeroorlog in Nederland en andere West-Europese landen is op te delen in twee stromingen. De eerste stroming bestaat uit liberalen en radicaal-democraten. Zij steunden vaak de noordelijke staten en zagen in hen een voorbeeld van de ware democratie in werking. Vooral de arbeidersklasse en de radicale liberalen voelden zich aangetrokken tot deze staten, die vochten voor het behoud van liberalisme en democratie. De aristocratische stroming daarentegen, koos juist meer partij voor de Confederatie. Hun afkeer voor de ‘vulgaire’ democratie en de ‘yankee-levensstijl’ van de Unie gingen gepaard met een conservatief idee van machts hiërarchie en blanke suprematie. Naast aristocraten voelden ook veel handelaren en industriëlen zich aangetrokken tot de laatste stroming vanwege de economische voordelen die verbonden waren aan slavernij.⁵²

Ten tijde van de Amerikaanse Burgeroorlog werd er in tijdschriften maar mondjesmaat gesproken over de oorlog en de slavernijkwestie in Amerika. Wanneer deze ter sprake kwam, waren artikelen vaak van informatieve aard. Soms was een pro-noordelijke houding te ontdekken, maar vaker nog werd helemaal geen standpunt ingenomen. In Nederlandse kranten werd veel meer aandacht geschonken aan de Amerikaanse situatie. Naast informatieve berichtgeving, die vaak leunde op buitenlandse kranten als *The Times* (Engeland), werden er ook speciale artikelen over vraagstukken met betrekking tot de burgeroorlog gepubliceerd. Het *Algemeen Handelsblad* had bijvoorbeeld een correspondent in Amerika die, met een duidelijk pro-zuidelijke insteek, eens in de twee weken een bericht plaatste in de pro-

⁵⁰ S. Peabody en K. Grinberg, *Slavery, freedom and the law in the Atlantic World: a brief history with documents* (New York 2007) 95-96.

⁵¹ Dueholm, ‘A Bill of Lading Delivers the Goods’ (2010) 26.

⁵² J.H.C. Blom, ‘Slavernij en Yankee: Nederlandse openbare meningsuitingen over de Amerikaanse Burgeroorlog’ (1972) 205-206.

noordelijke krant. Het mensbeeld dat Nederland aanhing ten tijde van deze Burgeroorlog komt, soms tussen de regels door, in deze berichtgeving goed tot uiting.⁵³

“Unie en Grondwet vallen voor eeuwig in elkander”

In de kranten werd er veelal negatief geoordeeld over het besluit van Lincoln om de zuidelijke slaven vrij te verklaren. Al bij de eerste bekendmaking van de op 22 september uitgeroepen proclamatie werd er in verscheidene kranten gesproken van een aanfluiting. Het *Algemeen Handelsblad*, een liberale krant met toch zeker abolitionistische sympathieën, vond dat Lincoln het volk had “voorgehuicheld in zijne staatkunde, of hij bukt voor de gedurige aanvallen der abolitionisten, het hoofdelement zijner voor den lande verderfelijke partij.”⁵⁴ Ook de Engelse correspondent van de krant sprak over het staatsstuk als “de bespottelijkste, maar tevens nadeeligste nonsens, ooit door quasi-geleerden uitgekraamd”.⁵⁵ De felle toon van de laatste paste volledig in het beeld van het Engelse slavernijdebat, dat vaak als steviger en enthousiaster aangemerkt werd dan de Nederlandse beweging. De terughoudende houding tegenover de fanatiekste Amerikaanse abolitionisten paste goed in het tijdsbeeld van de liberale stroming in Nederland, die voorzichtig te werk ging en als hoofddoel had, het Nederlandse volk te informeren over de koloniale situatie.

Niet alleen het *Algemeen Handelsblad*, maar ook *De Tijd*, een pro-zuidelijke en katholieke krant, maakte zich zorgen over de gevolgen die de *Emancipaton Proclamation* zou hebben op de duur van de oorlog, waarbij een compromis tussen noord en zuid verder weg leek dan ooit. De Zuidelijken zouden volgens de krant ongetwijfeld represailles nemen, waarbij “een vreeselijke wraak zou worden genomen op de Noordelijken, die in zijn handen vielen.”⁵⁶ *De Tijd* citeerde hierbij maar al te graag de gerespecteerde Engelse krant *the World*, die stelde dat “de proklamatie van Lincoln de verovering van het Zuiden dubbel moeilijk maakt.”⁵⁷ De pro-zuidelijke houding van de krant komt naar voren in de neiging aan te sturen op een compromis, een houding die veel voorstanders van slavernij in Nederland hadden, omdat dit zeer waarschijnlijk zou leiden tot een erkenning van de Confederatie, en daarmee van de slavernij in Amerika. Daarnaast vierde het vertrouwen in de wetgevende macht zijn hoogtijdagen in Nederland in de tweede helft van de 19^e eeuw, waarbij vaak werd gewezen naar de “inkonstitutionneele” en “belagchelijke” basis van de proclamatie, omdat in de

⁵³ Gebaseerd op mijn bronnenonderzoek naar *De Tijd*, *De Nieuwe Rotterdamse Courant* en *Algemeen Handelsblad* in de periode tussen 22 september 1862 en 1 maart 1863.

⁵⁴ *Algemeen Handelsblad*, 09-10-1862, Particuliere Correspondentie.

⁵⁵ *Algemeen Handelsblad*, 16-10-1862, Particuliere Correspondentie.

⁵⁶ *De Tijd*, 15-12-1862, Engeland.

⁵⁷ *De Tijd*, 16-10-1862, *The World*.

Amerikaanse wet stond dat alleen de staten zelf mochten beslissen over de slavernij.⁵⁸

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, de derde krant in dit rijtje, had een liberale insteek maar predikte vooral zo veel mogelijk neutraliteit inzake de Amerikaanse Burgeroorlog. Het dagblad twijfelde aan de haalbaarheid van het plan, maar zag ook dat kritiek op de proclamatie vaak overdreven werd. De *Morning Post*, een Engelse krant en voorstander van het Zuiden, geloofde niet “dat de Amerikaanse natie het vernederende, despotieke besluit van het zwakste en meest verachtelijke aller gouvernementen geduldig zal aannemen.” Als reactie hierop stelde het *NRC* dat de zestien Unie-staten de proclamatie steunden en dat de Engelse kranten zich “nu dus kunnen overtuigen, dat niet alleen ‘een enkel heethoofdige abolitionist’, maar de geheele bevolking der Noordelijke State met den humanen maatregel is ingenomen.”⁵⁹

De eerste kritieken die ontstonden op de *Emancipation Proclamation* weerspiegelen goed hoe de liberale stroming in Nederland voorzichtig te werk ging en nog steeds bang was voor ongeregeldheden en revolutie wanneer men zich te veel op situatie van de slaven ging richten. In plaats daarvan werd de nadruk sterk gelegd op de wettelijke houdbaarheid van de proclamatie en de slechte invloed die deze afkondiging zou hebben op het verloop van de oorlog. Veel argumenten werden overgenomen uit Engelse kranten, waardoor de Nederlandse dagbladen buiten schot bleven in de Nederlandse politiek, maar toch hun informerende functie uit konden voeren. De schending van de Amerikaanse grondwet was een veelgehoord argument en werd het sterkst onder woorden gebracht door de pro-zuidelijke Amerikaanse correspondent van het *Algemeen Handelsblad*, die zei dat alles wat er nog over was van Unie en Grondwet “voor eeuwig in elkander” zou zakken.⁶⁰ Er werd echter niet alleen nadruk gelegd op de wet, maar ook de economische implicaties van de proclamatie kwamen aan bod.

“*Het werk van een dwaas*”

In Nederland werd er vaak gesteggeld over de economische voor- en nadelen van de afschaffing van slavernij. Een combinatie van moraliteit en economische groei sprak in Nederland in brede kring aan, waarbij vooral liberalen beargumenteerden dat vrije arbeid economisch gezien voordeliger was dan gedwongen arbeid. Dit terwijl slavernij een groot gedeelte van de Nederlandse staatsfinanciën verzorgde, zoals ook veel voorstanders van het instituut zouden zeggen. Het belang van de slavernij voor de Nederlandse economie en de

⁵⁸ De Tijd, 09-10-1862, Engeland.

⁵⁹ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 11-10-1862.

⁶⁰ Algemeen Handelsblad, 09-10-1862, Particuliere Correspondentie.

daar bovenop komende afkoopsom die betaald moest worden aan de slavenhouders bij afschaffing, maakten dat veel van deze mensen weinig heil zagen in de *Emancipation Proclamation* van Lincoln.

In voorgaande was al duidelijk geworden dat veel Nederlandse kranten van mening waren dat de uitvaardiging van de proclamatie niet binnen de macht van Lincoln lag. Het *Algemeen Handelsblad* voegde hieraan toe dat, ook al zou dit gerechtvaardigd zijn, “dan zelfs is de pennestreek, die achttien honderd miljoen dollars aan waarde vernietigd, het werk van een dwaas.” De krant was vooral bang dat het grote verlies zou zorgen voor een migratiestroom naar het noorden van zo’n vier miljoen mensen, die weinig middelen van bestaan hadden en geen tak van industrie kenden.⁶¹ De staatsschuld van de Verenigde Staten, die al buitenproportioneel hoog was, zou hierdoor alleen maar meer groeien. Het dagblad maakte zich dan ook ernstige zorgen over de toekomst van de Unie en het voortleven van het land.⁶²

Ook de vergoeding voor de slavenhouders stond weer ter discussie. *De Tijd* haalde andermaal de Engelse krant *the Morning Post* aan, die het voorstel van president Lincoln “in zijne boodschap aan het kongres, om aan allen die hunne slaven vóór het jaar 1900 vrij verklaren, eene schadevergoeding te geven” als een bewijs zag dat de president alle vertrouwen verloren had⁶³ en het *Algemeen Handelsblad* constateerde dat door de proclamatie slaven wegliepen van hun meesters, zodat deze geen schadevergoeding kregen.⁶⁴ Ook het probleem van de katoenindustrie kwam weer naar voren toen de *NRC* een artikel plaatste waarin gevreesd werd voor de Britse en Nederlandse koloniale industrie.⁶⁵ De economische implicaties van de *Emancipation Proclamation* waren volgens de kranten dus ronduit negatief. Wat echter nog opvallender genoemd mag worden is dat ook op het gebied van gelijke rechten de Nederlandse kranten een afwerende houding tegenover de proclamatie aanhielden.

“Bosnegers”

Liberale ideeën uit de Verlichting speelden een grote rol in het Nederlandse slavernijdebat. Vrijheid en gelijkheid stonden hierbij hoog in het vaandel. Hoewel er veel strijd was voor meer rechten en betere omstandigheden voor zwarte slaven, bleek uit

⁶¹ Algemeen Handelsblad, 16-10-1862, Particuliere Correspondentie.

⁶² Algemeen Handelsblad, 04-11-1862, Particuliere Correspondentie.

⁶³ De Tijd, 19-12-1862.

⁶⁴ Algemeen Handelsblad, 19-12-1862.

⁶⁵ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 08-12-1862.

krantenartikelen dat er nog steeds met eenzelfde neerbuigendheid over de Afrikanen werd gedacht als voor de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863. De zwarte bevolking werd nog steeds niet als volwaardige mens beschouwd en ook in Amerika deed zich de vraag voor, of deze mensen wel klaar waren voor vrijheid.

Allereerst valt op hoeveel negatieve berichten over “negers” in de kranten werden geplaatst. *De Tijd* schreef over het gevaar dat de stad New-Orleans liep, omdat daar meer slaven dan blanken woonden: “Niet minder dan tien duizend dier slaven zijn in den wapenhandel geoefend, en het verschijnsel is te onrustbarender wijl zij de Europeanen en allen die met hun in gelaatskleur verschillen doodelijk haten. Algemeen houdt men zich overtuigd dat de negers slechts een gunstig oogenblik afwachten om in massa de blanken aan te vallen.”⁶⁶ Opvallend is vooral de bewoording die men kiest voor de slavenbevolking in verschillende artikelen. Wanneer het negatieve berichtgeving of connotatie betreft, spreken de kranten van “negers”, in alle andere gevallen van “slaven”. Dit wil zeggen dat de slavenbevolking op zich niet als slecht ervaren werd, maar de zwarte bevolking des te meer. Dit is ook te zien in een artikel van de *NRC*, waarin de verklaring van Lincoln stond waarmee hij in een aantal nog oproerige staten de “slaven” als vrij verklaarde, maar dat de “negers” zich van alle geweld dienden te onthouden.⁶⁷ Ook het *Algemeen Handelsblad* liet zich niet onbetuigd toen deze stelde dat Lincoln de moord op vrouwen en kinderen uitlokte “zoals vrouwen en kinderen al eerder wreedaardig door de “negers” vermoord werden.”⁶⁸

Daarnaast werd veel melding gemaakt van weggelopen slaven die zich “natuurlijk in het bosch begaven.”⁶⁹ Dat deze zwarte bevolking volgens de kranten ‘als van nature’ naar de bossen vluchtte, impliceert een mindere beschavingsvorm en een vergelijking met dieren. Deze vergelijking werd door de Amerikaanse correspondent van het *Algemeen Handelsblad* ook daadwerkelijk gemaakt, nadat de proclamatie in januari 1863 werd uitgevoerd. Volgens hem had Lincoln “hetzelfde regt om de slaven aan zijne vijanden te ontnemen als hunne paarden en kudden, maar dan dient hij ze eerst te bemagtigen, en hij heeft volstrekt geen regt als eene ‘militaire noodzakelijkheid’ de Negers zijner vijanden voor immer vrij te verklaren, evenmin als er eenige schaduw van common sense in zou wezen, wanneer hij al hunne paarden vrijmaakte.”⁷⁰ Dit citaat laat zien dat zwarte slaven nog steeds veelal gezien werden

⁶⁶ *De Tijd*, 07-11-1862.

⁶⁷ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 14-01-1862.

⁶⁸ *Algemeen Handelsblad*, 22-10-1862, Particuliere Correspondentie.

⁶⁹ *Algemeen Handelsblad*, 02-12-1862.

⁷⁰ *Algemeen Handelsblad*, 23-01-1863, Particuliere Correspondentie.

als bezit en lager stonden op de sociale ladder. Onderwijs was voor deze Afrikanen van belang om aan te haken bij de westerse civilisatie.

“Negeronderwijs”

Veel zwarte slaven werden vaak aangemerkt als minderwaardig en van nature gewelddadig. Slavernij, zo beredeneerden de westerse mogendheden, was voor hen een mogelijkheid zich verder te ontwikkelen tot het niveau van de West-Europese beschaving. Na de afschaffing van slavernij, werd er in Nederland een tienjarige periode ingesteld waarin de emancipatie van slaven door middel van westers onderwijs vorm moest krijgen. In verschillende media werden tegenstanders van deze periode aan het woord gelaten. De auteur van een ingezonden stuk in het *Algemeen Handelsblad* pleitte voor een kortere periode van staatstoezicht, omdat “de helft van den aangenomen tijd, mijns inziens, voldoende ware; de slaven zijn met dat toezigt hoe zacht ook de uitdrukking van hoogstens tien jaren moge zijn, volstrekt niet ingenomen en ik geloof niet, dat het vol te houden zal zijn.”⁷¹

Nog vaker werd in kranten echter de nadruk gelegd op het feit dat slaven vaak geen zin hadden om te werken en nog niet om konden gaan met het westerse familie-ideaal. Zo publiceerde de *NRC* een artikel over een incident op een suikerplantage in Louisiana, waarbij een groot aantal slaven, nadat zij hoorden dat de noordelijken in de buurt waren, verklaarde niet meer te willen werken. Toen de slavenmeester hier tegen optrad, “vielen zij hem te lijf en mishandelden hem op eene deerlijke wijze, terwijl een opzigter die hem te hulp kwam, bijna werd doodgeslagen.” De echtgenote kon nog net zien hoe “de negers reeds haar echtgenoot op eene kar hadden gebonden en hem onder een woest geraas en getier wegbragten.”⁷² Ook hier valt weer op hoe de woorden “slaaf” en “neger” in verschillende contexten gebruikt worden, waarbij vooral de laatste het weer moet ontgelden. Onderwijs, in Nederland een sleutelwoord voor de emancipatie van slaven, werd door Nederlandse kranten dus ook belangrijk geacht voor de ‘wilde’ slaven in de Verenigde Staten.

Conclusie

Het Nederlandse slavernijdebat kwam relatief langzaam op gang en behield altijd een bedachtzame ondertoon en Nederlandse nuchterheid. Ondanks dat dit debat uitgestrekt werd over een lange periode en afschaffing van slavernij uiteindelijk een algemeen geaccepteerde beslissing werd, kwam de publieke beeldvorming in Nederland van Afrikanen niet los van het

⁷¹ Algemeen Handelsblad, 14-10-1862, ingezonden stuk.

⁷² Nieuwe Rotterdamsche Courant, 14-01-1863.

beeld van zwarte slaven als onderdanige mensen. Veelal werden zij vergeleken met beesten en volgens de Nederlandse regering hadden deze slaven onderwijs nodig om toe te kunnen treden tot de westerse maatschappij. Opvallend genoeg vonden ook de weinige abolitionisten die er in Nederland waren dat de slaven toezicht nodig hadden om emancipatie te kunnen bewerkstelligen.

Na de wettelijke afschaffing van slavernij begon in Nederland een periode van emancipatie, terwijl in de Verenigde Staten de Amerikaanse Burgeroorlog in volle gang was. De uitvaardiging van de *Emancipation Proclamation* door Lincoln op 22 september 1862, kwam net na het Nederlandse besluit tot afschaffing van de slavernij. Er mag dan ook verwacht worden dat de Nederlandse kranten deze proclamatie met enig positivisme tegemoet traden. Niets was echter minder waar. Hoofdzakelijk negatieve berichten staken de kop op en veelal werd teruggegrepen op oude argumenten stammend uit de Nederlandse slavernijkwestie van de jaren daarvoor.

De eerste kritieken wezen de proclamatie van Lincoln vooral af op de inconstitutionele basis ervan. De voorzichtige houding die veel liberale Nederlanders aannamen ten opzichte van de regering kwamen hierin goed tot uiting. Om ongeregelheden en revolutie in de eigen koloniën te voorkomen, richtten de media zich vooral op de feiten, waarbij voornamelijk werd gekeken naar de (on)wettelijkheid van de proclamatie. De situatie van de slaven kwam nauwelijks aan bod en in plaats daarvan presenteerden de kranten het als een militaire ingreep.⁷³ Door zoveel mogelijk Engelse kranten te parafraseren, bleven de Nederlandse kranten buiten schot bij hun eigen regering, maar konden zij toch een mening ventileren naar en opdringen aan hun publiek.

Daarnaast werd er veel nadruk gelegd op de economische kant van de slavernij. De implicaties van de *Emancipation Proclamation* voor de economie van de Verenigde Staten zouden dramatisch zijn. Door de vele afkoopsommen die betaald moesten worden aan de slaveneigenaren zou de staatsschuld, al exorbitant hoog door de oorlog, nogmaals oplopen en zou het voortbestaan van de Unie in gevaar komen. Ook de katoenindustrie zou hieronder lijden, wat eveneens gevolgen zou hebben voor Groot-Brittannië en indirect ook voor Nederland. Met deze economische visie werd nogmaals benadrukt dat slaven vooral gezien werden als bezit en economisch gewin belangrijker was dan schending van de mensenrechten.

Over deze mensenrechten deed Nederland overigens ook niet erg moeilijk. In de kranten werd vaak op een erg neerbuigende toon over zwarte slaven gesproken. Veelal

⁷³ Hier moet bij gezegd worden dat Lincoln dit zelf ook deed.

werden zij in verband gebracht met onrust en moord en de vergelijking met dieren was meermalen te lezen. De bossen werden gezien als de ‘natuurlijke habitat’ van ‘de neger’. Opvallend hierbij is dat woorden als “neger” of “negerslaven” vaak alleen gebruikt werden in een negatieve context, waar in andere gevallen vaak werd gekozen voor “slaven”. Het lijkt erop dat Afrikanen in de ogen van de Nederlandse media weinig goed konden doen en dat dit een negatievere connotatie meekreeg dan het woord “slaaf”. Deze vaak als lui omschreven “negers” hadden onderwijs nodig om een succesvol bestaan op te kunnen bouwen in de westerse geciviliseerde samenleving en aan het westerse familie-ideaal te wennen. Hoewel afschaffing in 1863 een feit was, werden de meeste (ex-)slaven nog niet gelijk gesteld aan de Westerse blanken. Dit zou nog vele tientallen jaren duren en zelfs honderd jaar later, in 1963, nog geen feit zijn. In dat jaar sprak Martin Luther King vanaf de trappen van het Lincoln Memorial zijn legendarische woorden:

“I have a dream that one day this nation will rise up and live out the true meaning of its creed: ‘We hold these truths to be self-evident: that all men are created equal.’ I have a dream that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slave owners will be able to sit down together at a table of brotherhood. I have a dream that one day even the state of Mississippi, a state, sweltering with the heat of injustice and sweltering with the heat of oppression, will be transformed into an oasis of freedom and justice. I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character. I have a dream today.”⁷⁴

⁷⁴ P. van den Dool, ‘Terugkijken: de legendarische ‘I have a dream’-speech van Martin Luther King’, *NRC*, 28 augustus 2013.

Literatuurlijst

- Blom, J.C.H. 'Slavernij en Yankee: Nederlandse openbare meningsuitingen over de Amerikaanse Burgeroorlog', *Tijdschrift voor geschiedenis* 2 (1972).
- Blom, J.C.H. en E. Lamberts (ed.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amersfoort 2012).
- P. van den Dool, 'Terugkijken: de legendarische 'I have a dream'-speech van Martin Luther King', *NRC*, 28 augustus 2013.
- Dueholm, J.A. 'A Bill of Lading Delivers the Goods: The Constitutionality and Effect of the Emancipation Proclamation', *Journal of the Abraham Lincoln Association* 1 (2010).
- Emmer, P.C. 'The ideology of Free Labor and Dutch Colonial Policy, 1830-1870', in: G. Oostindie (ed.), *Fifty Years Later: Antislavery, Capitalism and Modernity in the Dutch Orbit* (Leiden 1995).
- Guelzo, A.C. 'The Great Event of the Nineteenth Century: Lincoln Issues the Emancipation Proclamation', *Pennsylvania Legacies* 2 (2004).
- Janse, M. *De Afschaffers: publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007).
- McKay, J.P., B.D. Hill e.a., *A History of Western Society* (Boston 2011).
- Nimako, K. en G. Willemsen, *The Dutch Atlantic* (New York 2011).
- Oostindie, G. en B. Paasman, 'Dutch Attitudes towards Colonial Empires, Indigenous Cultures, and Slaves', *Eighteenth-Century Studies* 3 (1998).
- Oostindie, G. *De Parels en de Kroon. Het koningshuis en de koloniën.* (Amsterdam 2006).
- Peabody, S. en K. Grinberg, *Slavery, freedom and the law in the Atlantic World: a brief history with documents* (New York 2007).
- Sens, A. 'Mensaap, heiden, slaaf': *Nederlandse visies op de wereld rond 1800* (Meppel 2001).
- Siwipersad, J.P. *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen 1979).

Small, S.A. *Living the history: the legacy of slavery in the Netherlands* (Den Haag 2012).

Stipriaan, A. van, *Slavernij-onderzoek en debat in Nederland: Een stand van zaken (voordracht)* (Amsterdam 2011).

Toes, J. *Wanklanken rond een wingewest: in de nadagen van de Surinaamse slavernij* (Hoorn 1992).

Bronnen

Voor mijn bronnenonderzoek heb ik gebruik gemaakt van www.delpher.nl, waar een archief van bijna alle Nederlandse kranten in de periode 1618 tot 1996 te vinden is. Door gebrekkige informatie over auteurs en afkomst van artikelen, wat gebruikelijk was in deze periode, heb ik deze niet op kunnen nemen in mijn annotatie.

Algemeen Handelsblad, periode: 22 september 1862 tot 1 februari 1863.

De Tijd, periode: 22 september 1862 tot 1 februari 1863.

Nieuwe Rotterdamsche Courant, periode: 22 september 1862 tot 1 februari 1863.